

SPÅNGA BYGDEN

Nr 15

September 1985

Spånga Fornminnes- och Hembygdsgille



<u>Innehåll</u>	sid
Kista genom seklerna	3
Släktforskning - just nu	14
Akalladagen	15
Kyrkan mitt i byn - om Nälsta gård	16
Hembygdsdagen vid Bussenhus	18
Gillets höstprogram	19
Information	20

Omslagsbilden: Kista gård
(foto Sixten Källberg)

Bildmaterial: Björn Johansson sid 18
Karin Jonsson " 15
Sixten Källberg övriga

Bilagor: Meddelande ang. Mellangården
Rättelser till matrikel
Höstprogram från Stockholms läns
hembygdsförbund

KISTA GENOM SEKLERNA

av *SIXTEN KÄLLBERG*

Dagens Kista-bo är oftast inte medveten om traktens historia. Möjligen talas det om militärlivet på det s k Järvafältet - ett geografiskt begrepp som kom till för 80 år sedan. Många karlar förknippar sin beväringstid med just dessa områden - väderkvarnshöjden vid nuvarande Kista Centrum eller kanske framryckningarna vid "Kista kanal" - kärrmarkerna söder om gården - där nattliga övningar med hästar och fordon kunde vara rena mardrömmen. Men bygdens historia handlar inte bara om militärliv...

Arkeologernas utgrävningar på Järvafältet visar att vissa av de gamla bygravfälten vittnar om bebyggelse redan under de första århundradena efter Kristi födelse. Vid Kista har torshammarringar, saxar, knivar och brynen påträffats. I en husgrund fanns keramik och vävtygder av bränd lera - allt vittnesmål om det dagliga livet på den forntida gården. Omkring 500 e Kr torde befolkningen i hela Husby-Akalla-Kista-området ha uppgått till ungefär 100 personer. Bronsåldersrösen på olika höjder inom Spånga gamla socken-område för våra tankar ytterligare tusen år tillbaka, till början av skärgårdslandskapets tid.

Byn Kista nämns i gamla handlingar första gången år 1419 och då med stavningen Kiidzsta, som förmodas härleda från personnamnet Kidh i betydelsen killning. Senare förekommer Kijsta och även Spång-Kista eftersom ett Kista fanns även i Sollentuna.

1000-talet

De tidigast kända personerna i Kista, Sigvid, Egvid, Holmfrid och Jovurfrid, kan dagens Kista-bo lära känna i originaldokumentet på vikingatidens runsten vid den gamla vägen framför Kista gård. Ett konstverk som bör väcka intresse för bygdens historia. Namnet Björn finns på ett

av tvenne runstensfragment som upptäcktes i gårdens källare 1902 och som nu förvaras på Historiska Museet.

Kistas närhet till Kungsgården Husby samt den gamla tingsplatsen påminner om byns centrala läge.



Vår nya generation studerar den 1000-åriga runstenen vid Kista gård

1400- och 1500-talen

I jordeboken åren 1411 och 1424 nämns en Laurens i Kiista, Ingemund år 1440, Tolvmannen Håkan och Peder Olsson 1480 samt skattebonden Olof 1538.

Flera av Spånga-gårdarna ägdes vid medeltidens slut av Kronan, kyrkliga institutioner eller adeln och endast ett fåtal bönder var därigenom självägande.

Under 1500- och 1600-talen gynnades ofta adelsmännen genom systemet med förläningar, då förtjänta personer belönades med egendomar i stället för pengar. Närheten till huvudstaden gjorde Spånga-gårdarna attraktiva för ämbetsmännen. Några av gårdarna erhöll också säterifrihet, d v s huvudgården i ett godscomplex befriades från alla grundskatter och underhåll av krigsfolk.

1600-talet

På 1630-talet gjorde riksamiralen Carl Carlsson Gyllenhielm - en halvbror till Gustav II Adolf - flera jordförvärv inom socknen.

Enligt brev av den 20 april 1632 blev han innehavare av röntan till Kista skattehemman. Av Skeppskapten Wilhelm Ogelby och hans mor köpte han år 1644 skatterättigheten från två Utjordar till Kista by. Den ena sammanslogs med Ärvinge frälsegård som han tidigare övertagit från Kronan. På den andra byggdes sedan Skogsdal, vars namn ändrades till Silverdal, samt Kasswärkan, senare benämnt Kasbytorp, vid Edsviken.

Gyllenhielm uppförde vid denna tid Karlbergs slott och dagsverken från Spånga-gårdarna kom under lång tid att tillföras slottet.

Under åren 1658-1660 uppträder en ny ägare till Kista, Skeppsmajoren Jesper Månsson Strussenskiöld, som sedan såldes till rådmanskommit på skilda platser inom socknen och denne Månsson startade bl a Nykrogen som fanns under Kymlinge fram till mitten av 1800-talet.

Joseph Månsson var tydligen en välbeställd man och skänkte flera gåvor till Spånga kyrka. Han avled 1689 och bland hans arvingar nämns en Kapten Furugren.

1700-talet

I början av 1700-talet figurerar två kungliga hovfäktmästare som ägare till Kista, von Pourath och senare hans måg Johan Fredric Noel Grange.

År 1719 säljer Grange till en översättare vid hovet, Translator Jean Baptiste Savary, som redan efter fyra månader får en ny spekulant, Inspektör Jonas Borgmans enka Fru Elsa Borgman. Köpet återgår emellertid till Savary 1721.

Savary var född 1670, förmodligen av holländsk familj, men befann sig i Turkiet vid Karl XII:s ankomst till Bender och kom snart i tjänst som tolk åt den svenske kungen. Vid några tillfällen nödgades han låna ut pengar till Karl XII och var senare med vid dennes flykt till Sverige. Kanske bidrog tjänsten hos konungen till ägarskapet av Kista.

Flera ägare till Kista hade genom åren klagat på att gården taxerades som ett helt hemman - med tanke på skatten och dagsverken till Karlbergs slott - trots att en stor del av arealen överförts till Ärvinge redan på Gyllenhielms tid. Först 1728 kom "Congl. Cammar Collegies beslut" att Kista skulle skatteläggas som ett halvt hemman.

År 1739 - 100 år efter Gyllenhielm - kommer den verkligt jordbruksintresserade ägaren till Kista, Kamreraren i Bergskollegium Samuel Schultze.

Det var en initiativrik och mångsidig man, som med bättre redskap och en för den tiden ny metod, skiftesbruk, mångdubblade avkastningen från Kistas marker.

Tyvärr fick Schultze uppleva svåra eldsvådor på Kista, avundsjuka, misstänksamma grannar och många andra motgångar under sin levnad.

Som ledamot av Vetenskapsakademien försökte han sprida sina många djärva idéer om hur man borde främja den svenska modernärningen - men med föga framgång.

Den outtröttlige Schultze ägnade sig också åt ett stort projekt med en svensk ordbok, men andra tog äran av hans resultat.

Efter 18 års pendlande mellan sitt kära Kista och sin ordinarie arbetsplats i Bergskollegium tvingades han av ekonomiska skäl sälja hemmanet till "Kongl. Concert-Mästaren Ädel och Högaktade Herr Anthon Perichon". Köpekontraktet avslutas med ". . . . Även på köpet min lilla tvåsitsiga öfvertäckta wagn skal til H. Perichons tjänst uplätas, heremot förbehålles efter gammal wana och bruk wid fastighetens köp och säl en äreskänk som til min k. hustru af H. Perichon efter egit behag kan lämnas."

Schultze försörjde sig en tid som bokhållare vid Kungsholms glasbruk och slutade sina dagar utblottad och i yttersta armod.

Nu följer snabba ägarbyten för Kista. Anton Perichon, som tillträdde 1757, sålde efter två år till en hovmästare Jean Pito. Denne kunde inte betala inteckningsräntorna till sina fordringsägare Herrar Grill i Stockholm, varför dessa tog hand om gården och sålde den till "Curator ad literen" Hemming Schös. Efter honom kommer Kommendörkapten

Johan Gustav Gyllenhammar 1766, Riksrådet Jean v Wallwijk 1770 och något år senare Riksrådet Fredrik Ribbing, som även ägde Åkalla.

°
År 1778 heter nye Kista-ägaren Axel Magnus von Arbin. Denne var generalmajor och använde gården som sommarbostad för sig och sin familj.

Axel Magnus v Arbin deltog i krigen i såväl Finland som Pommern och visade sig vara en skicklig kartograf. Han förordnades senare att i riksarkivet samla alla kartor, planer och publika handlingar rörande Karl XI och Karl XII.

Generalmajorens fallenhet för matematik och ritningar kom också att få betydelse för Kista gårds utformning.

Huvudbyggnaden, som hade uppförts redan 1717, var med sina 9 rum tydligen för liten varför den byggdes till å ömse sidor. I västra flygeln inreddes sal och tre kamrar och i den östra kök, ljuskammare, kammare för kock eller kokerska, en för hushållerska samt två för pigorna. 14 rum var försedda med "Porcellains Rörkakelugnar". Den rymliga "borg-gården" omgärdades av ett grönmålat staket "liknande järngaller".

I trädgården fanns "15 ordentliga kvarter" med 90 frukt-träd, bärbuskar med rabatter och drivbänkar. 1783 sattes 2.500 ekollon, av vilka tre år senare 300 plantor växt upp.

1 ladugårdsbyggnaderna fanns bl a plats för 12 hästar, 2 par oxar, 40 får och 16 "klaf-bundna nöt".

Vidare anges att ett "nödvändigt-hus anlagts vid gödsel-samlingsstället".

I en beskrivning framhålles också, att den som icke äger nöje i lantbruk kan njuta av utsikten, som bjuder på djupa dälдер broderade med lövskog, och man ser en del av Stockholms torn och Bromma klockstapel samt genom en uthuggen gata Spånga kyrkas torn.

För Axel Magnus von Arbin blev kanske byggnationerna på Kista inte någon lättvindig uppgift. Han avled därstädes vid jultiden 1791 och i ett eftermäle sägs nämligen: "Var skicklig, men hade alltifrån ungdomen dragits med ekonomiska bekymmer."

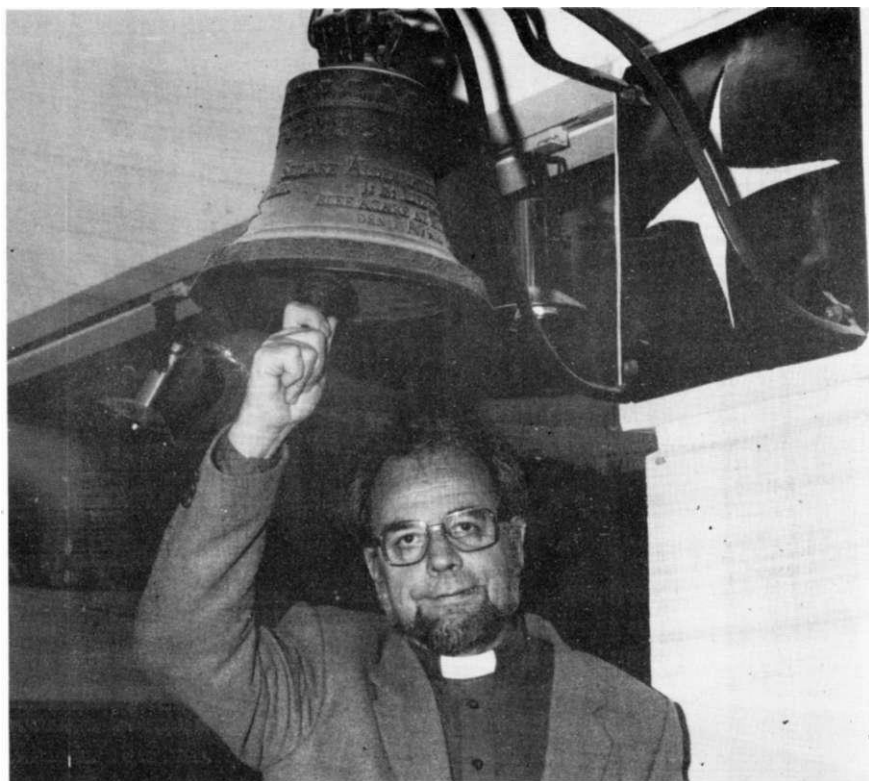
1800-talet

Uppgifter om skatteberäkning för snart 200 år sedan ka vi följa i en av Anders Schultins skattsedlar.

Kijsta Nr 1, 1/2 Mtl. Herr Kungl. Secreteraren Schulti - Till Kongl. Majt och Kronan, för år 1808

DEBET	SPECIE		
	R:	d	sk. r.
Ordinarie Ränta	-	16	-
Mantals-Penningar	-	12	-
Rök-Penningar (=eldstäder)	-	12	-
Riksgäldsfond	3	-	-
Slottshjelp	-	36	-
Personlig afgift	6	32	-
Åboefgift och Riksgälds Bewillning	1	4	-
4 öres avgift	-	2	-
Diverse efter 2:dra Artic	-	-	-
Consumtion och Sidenbruk (kaffe, te)	2	-	-
Tobaksafgift	-	16	-
Fönster lufter och Fickur	-	38	6
Equipager, Hundar och Kortspel	-	-	-
Medicinal fond	-	-	3
Djekne-Penningar	1	1	6
Krönings- och Begravningshjelp	-	-	-
- Måg - Son - 3 Dräng.	3	36	3
- Sonh. - Döttr. - Pigor	-	-	-
3 Dräng hustr.	-	45	3
1 Rättare	1	27	2
des son	1	12	1
1 1 Trädgårdsdräng	2	4	6
	<hr/>		
	25	7	6

I den nyuppförda Kista-kyrkan (invigd 1978) hänger i dag Kista gårds vällingklocka från Lieberdts tid. Johan Friedrich Lieberdt, "Ålderman för Sejlare Embetet", blev 1816 nästa ägare. 1812 hade han köpt torpet Silverdal vilket tjänade som krog. Under åren 1817, 1818 samt 1831 köpte han delar av Arvinge, som lades till Kista. Nästan allt som under Gyllenhielms tid sålts från Kista kom nu tillbaka dit igen. En av ägarna i Arvinge, f d sockenskomakaren Anders Wretman i Järfälla titulerar i köpebrevet sin efterträdare som "den vittberéste och konstlerfarne samt ädle och högaktade herr Lieberdt".

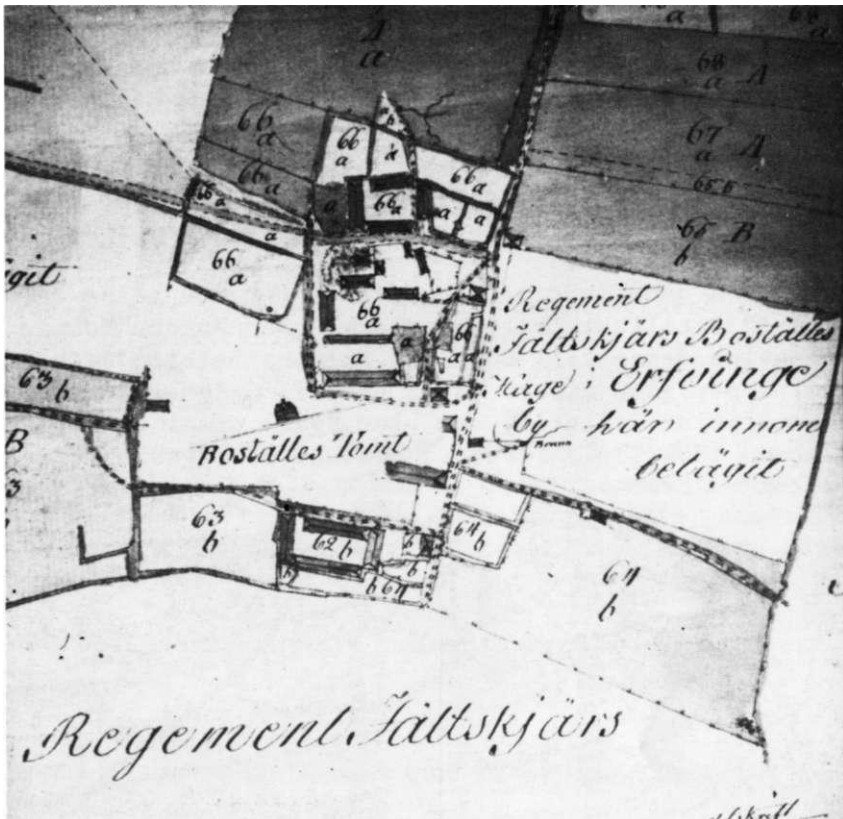


*Kyrkoherde Stig Jonsson vid den gamla vällingklockan -
nu i Kistakyrkan*

*Inskription: När man trött från sysslan går
kroppen sin förfriskning får*

Guten av Gerhard Horner. Seilare Aldermannen

J.F. Lieberdt blef ägare av Spång Kista den 1 april 1816



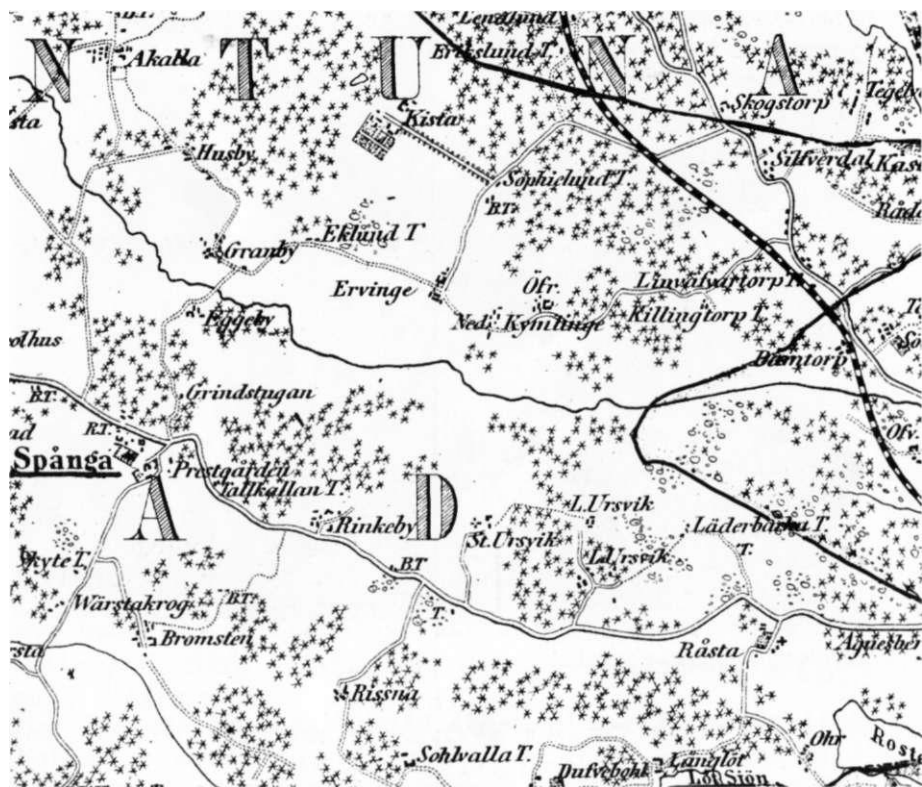
Utsnitt av Ärvinge-karta 1814

Ärvinge var en gång en av de större byarna i Spånga socken, på Gustav Vasas tid fyra gårdar. Samtidigt med Gyllenhielm tillhörde två gårdar med sätesfrihet Gustav II Adolfs livmedicus Jacob Robertson, som också ägde Tensta, 1683 blev de två f d Robertsonska gårdarna i Ärvinge boställe för regementsfältskären vid Upplands Kavalleri. På 1700- och 1800-talen var ägoförhållandena inom byn mycket komplicerade.

Sejlaråldermannen Lieberdt blev Kista och Ärvinge trogen i 19 år, till 1835, men sedan blev det ånyo en period med snabba ägarbyten. Köpare var en Kammarjunkare Georg Jennings, vilken samma år sålde till Kryddhandlare Eric Weber.

På Walborgssockenstämman 1836 beslöt Spånga-bornå att krogrörelsen vid Silverdal borde indragas. Weber, som då utarrenderat rörelsen till "Tracturen" A G Lindström, protesterade med motiveringen att han vid köpet av Kista räknat med den nödvändiga inkomsten från krogen. Den låg ju också 1/2 mil från kyrkan och kunde inte vara störande och var ett bekvämt rastställe mellan Stockholm och gästgivaregården Rotebro.

Weber fick behålla sina krogrättigheter men sålde hela Kista 1838 till Viktualiehandlare Johan Fredr. Bohman. 1841 sålde denne till Guld och Silverarbetare Jacob Lennholm. Köpet gick vidare samma år till Galanterihandlaren Johan Baptist Castelli, som blev ägare under de följande 20 åren, 1841-1861. Först då blev huvudbyggnaden utrustad med kök - år 1844.



Utsnitt av karta över Stockholms omgivelningar 1865

På samma sätt som Weber kämpade också Castelli för att få behålla sin krogrörelse vid Silverdal, men utan framgång. Då han i juni 1845 anhöll om att därstädes få bedriva värdshusrörelse blev även denna begäran avslagen.

1848 övertog sonen Frans Ulrik Castelli Silverdal och sålde 1866 till släkten Arenander som ägde gården till 1942.

Nästa ägare till Kista-Ärvinge (utom Silverdal) blev en Herr Carl Ericksson, vilken 1886 sålde till Agronom Gustaf Bång - den siste ägaren före det militära Järvafältets tillkomst.

På Ärvinge ägor arrenderade 1880 en Herr A W Wahlenberg ett område för anläggning av en sprängämnesfabrik. Fem år senare övertogs den av AB Nitroglycerin, som fortsatte rörelsen till början av 1900-talet, då fabriken ödelades genom en explosion.

Ordförklaring: sejlare = repslagare

1900-talet

och militärepoken kommer att behandlas i ett följande nummer av SPÅNGA BYGDEN.

Källor och litteratur:

Ahnlund, H: Spånga sockens historia

Wahlund, P E: Artiklar i SvD 1975 om S Schultze

Stockholms Stadsmuseum: Järvafältet Bygd i förvandling
: Stadsvandringar Nr 5

Landsarkivet, Uppsala

Lantmäteristyrerelsens arkiv, Gävle

Stadsarkivet: Spånga Husförhörslängder

Spånga Fornminnes- och Hembygdsgilles arkiv

Släktforskning - just nu

av Lars Nahlbom

Lågkonjunkturens snålblåst har även drabbat släktforskningen. Arkiven är inte öppna lika länge och lika ofta som förut. Skriftliga frågor till arkiven besvaras inte gratis längre. Kopiering av mikrofilm är dubbelt så dyrt som ett par år tidigare.

Dessbättre är krafter i verksamhet för att underlätta framtida forskning. Institutionen SVAR - Svensk arkivinformation i Ramsele - arbetar med att mångfaldiga arkivmaterialet i form av mikrofiche och kanske ännu viktigare: katalogisera och registrera så väl arkiven som dess uppgifter med personregister, ortregister mm. Allt detta tar givetvis tid - det kan röra sig om tiotals år - men när det blir klart kan forskaren gå direkt på den dokumentation han vill ta del av och slippa onödigt bläddrande.

En annan företeelse till släktforskningens fromma är DIS - Datorn i släktforskningen - men innan det blir en heltäckande datorisering av landets alla arkiv torde det dröja.

Medan vi väntar finns det annat att göra - just nu - något som alltid brådskat, nämligen att ta vara på våra äldre anförvantes vetenskap om vad som hänt i släkt och bygd i gångna tider. Ofta, alltför ofta, är de ensamma om att minnas alla namnen på personer och platser i familjealbumet. Här är det viktigt att medan tid är in[^]tervjuva, anteckna och gärna sätta pennan i hand på våra släktingar. Alltför många album med fina sekelskiftesbilder har numera anonymt innehåll på grund av att dess ägare i sin livstid inte skrivit vem och vad som finns på bilderna och de anhöriga inte sett till att få vetenskap därom.

Forskningen behöver alltså inte börja i arkiv, arkivmaterialet kommer att finnas kvar trots en viss förslitning - men människor som minns är dödliga. Missa inte tillfället Du har - iust nu.

AKALLADAGEN 1985 - SÖNDAG 1 SEPTEMBER

Festligt - folkligt - men inte så fullsatt som vanligt eftersom regnmolnen såg hotande ut redan på morgonen. Men inte förrän kl 14.30 tog festligheterna ett brådstörtat slut för alla som inte hade paraply!



Brudparets avfärd från kyrkan till vigseln i Storgårdens trädgård



Smörgårskärning, hantverk, handel hör till Akalladagen - här är det full fyr under bykgrytan vid "sjön"



KYRKAN MITT I BYN

I svunna tider, före allmän folkbildning, fritidsbegrepp och samlingslokalorganiserande var kyrkan och kyrkbacken den naturliga mötesplatsen för folket och var placerades kyrkan om inte mitt i byn? I nyare tid råkade visserligen just Spånga kyrka bli isolerad från föramlingens raskt växande flertal, men detta är ju numera gu' nås avhjälp. Nu ligger Spånga kyrka återigen mitt i bebyggelsen.

Gustafsberg - det ställe som Gillet fick som gåva på 50-talet - låg inte långt från Spånga kyrka men som bekant försvann det i samband med Tensta-exploateringen. Det låg dessvärre på ofri grund.

Efter många turer med nämnder och kulturbevarare erbjöds Gillet att få hyra Mellangården i Akalla by. Det är snart 10 år sedan men långt dessförinnan hade ett förslag avgetts av en Spånga-politiker i stadsfullmäktige: "Ge Nälsta gård till Spånga Hembygds-gille." Man måste komma ihåg att då var Spånga församling i Stockholm lika med den förut självständiga Spånga socken som inkorporerades med Stockholm 1949.

Så långt som till beslut kom det aldrig den gången men våren 1985, äntligen, säkrades Gillets tillträde till Nälsta genom beslut i Stockholms fastighetsnämnd. Gillet tackar och tar emot - och fortsätter att förhandla om den krassa ekonomiska verkligheten. Omkring 1 november skall den genomgripande renoveringen vara färdig i Nälsta.

Beträffande MELLANGÅRDEN utsänds nu ett meddelande speciellt till våra medlemmar i Akalla-Husby-Kista, till övriga medlemmar för kännedom. Ett möte är utlyst till söndag 13 oktober, se programmet.

Den som bor i vad vi kallar "gamla Spånga" och trots avstånd och kommunikationssvårigheter tagit Mellangården och Akalla till sitt hjärta skall självklart känna sig kallad att fortsätta sin hembygdsaktivitet där, men Gillesrådet tror att tiden nu är mogen för invånarnas egna hembygdsinitiativ och fortsatta traditioner i norra Järva, d v s den del av Spånga ursprungliga socken som numera utgörs av Kista församling.

Karin Jonsson



Nälsta gård under restaurering sommaren 1985

HEMBYGDSDAGEN VID BUSSENHUS

Spånga församling, Spånga Folkdansgille och vårt eget Gille inbjöd därtill hugade att delta i hembygdsdagen den 1 juni. Högmässa med spelmän, kyrkkaffe, syneförrättning på Båtsmantorpet - se bilden! - folkdans och presentation av folkdräkter samt allmän trivsel och vackert väder - ja, mer kan man inte önska av en hembygdsdag!

"Syneförrättning på båtsmantorpet" är Gillets andra försök i modern tid på det dramatiska området. Erik Svedin var ansvarig för den lilla pjäsens stomme mot bakgrund av hur en verklig syneförrättning kunde te sig enligt gamla källor ur Krigsarkivet. Aktörerna levandegjorde förrättningen så att åskådarna kände sig förflyttade hundra år bakåt i historien.



Länsman, ansvarig för förrättningen (Erik Svedin)
Skrivare, kaptenen vid Båtsmankompaniet (Olle Viderud)
Båtsmannen (Lars Nahlbom)
Nämndeman, biträdande syneförrättare (Ivar Ahlström)
Rotemästare, en betrodd bonde (Olle Magnusson)

NOTERA VÅRA PROGRAMTIDER I ALMANACKAN!

FRAMTIDEN I
MELLANGÅRDEN

=====

söndag 13 oktober kl 15 i Mellangården

Med anledning av Gillets kommande flyttning till Nälsta gård inbjuds medlemmarna i Akalla-Husby-Kista och andra intresserade till särskild visning av Mellangården kl 15 - 16.

Därefter överläggning om kommande verksamhet i Mellangården.

Se medföljande brevbilaga beträffande Mellangården!

HÖSTMÖTE

=====

söndag 10 november kl 12.30

Samling i Spånga prästgård där vi deltar kyrkkaffet efter högmässan och får bekanta oss med församlingens nya träffpunkt i dess nyrestaurerade skick.

I kyrkan ca kl 13.30

Avdelningsdirektör ÅKE NISBETH vid Riksantikvarieämbetet berättar om

"PROFETEN ELIAS I SPÅNGA"

JULMARKNAD I
AKALLA BY

=====

söndag 1 december kl 12 - 15

För 10:e året medverkar Gillet i Akalla bys julmarknad och anordnar ljusstöpning och diverse försäljning i Mellangården.

MELLANGÅRDEN

visas varje månads 1:a söndag kl 12 - 15

LÄSNING AV
SOCKENSTÄMMO-
PROTOKOLL

fortsätter i Spånga församlingshus måndagar kl 19 med början 21 oktober.
Nya deltagare välkomna!

Till medlemmarna

Rättelser till SPÅNGA BYGDEN Nr 14, d v s medlemsförteckningen, lämnas på ett särskilt blad som passar att läggas tillsammans med matrikeln.

Denna gång gör vi inget särtryck av programmet eftersom vi redan har tre bilagor. Vi ber er att i stället notera programdatum i almanackan. Det är ingen dum idé ty vi hör så ofta att man glömmer våra program för att man inte har SPÅNGA BYGDEN tillgängligt. Vi gör som vi meddelar sina program för lång tid.

MEDLEMSAVGIFTEN

är 30 kronor. Familjemedlem betalar 10 kronor.

Kassören saknar en del avgifter för detta år och en del medlemmar får nu ett inbetalningskort som påminnelse.

År vår notering fel ber vi om ett telefonsamtal till kassören.

oo.

SPÅNGA FORNMINNES- OCH HEMBYGDSGILLE

Box 8070, 163 08 SPÅNGA Postgiro 26 50 62 - 0

ALDERMAN	Jane Hamilton	36 22 70
SKRIFTVÅRDARE	Erik Svedin	36 62 93
KASSAVÅRDARE	Hans Lindbergh	760 87 21
Redaktion för	Sixten Källberg	36 41 09
SPÅNGA BYGDEN	Karin Jonsson	36 00 23
	Lars Nahlbom	760 37 27

ISSN 0281-5079